

ISSN 1818-9172

**ПЕДАГОГІКА, ПСИХОЛОГІЯ
ТА
МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ**

№ 4, 2007

Ministry of Education and Sciences of Ukraine
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv Art - Industrial Institute)

ISSN 1818-9172

**PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY,
MEDICAL-BIOLOGICAL PROBLEMS
OF PHYSICAL TRAINING AND SPORTS**

The scientific monography is edited by professor S. Yermakov

№4

KHARKIV 2007

Міністерство освіти і науки України
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
(Харківський художньо-промисловий інститут)

**ПЕДАГОГІКА, ПСИХОЛОГІЯ ТА
МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ**

Наукова монографія за редакцією проф. С. Єрмакова

№4

ХАРКІВ 2007

Афнасьєв В.В. Учебно-тренировальные занятия по настольному тенису как засіб підвищення реакції	3
Бабенко В.Г. Основи оздоровчої роботи персоналу МВС України	5
Бабич Н.Л. Характеристика емоційно-вольової регуляції поведінки осіб із вадами розумового та фізичного розвитку	8
Бекас О.О., Паламарчук Ю.Г. Характеристика фізичного здоров'я борців-дзюдоїстів 15-17 років за показниками аеробної та анаеробної (лактатної) продуктивності організму	11
Белих С.І. Впровадження оригінальних вправ у педагогічний процес єдиноборців	13
Верблюдов І.Б., Лоза Т.О. Дослідження дії дихальних вправ в оптимізованій індивідуальній оздоровчій програмі для студентів педагогічних вузів	18
Веселова В.В., Підвальна О.В. Розробка комплексу фізичних вправ для розвитку загальної витривалості студенток спеціальних медичних груп з урахуванням їх попереднього місця проживання	22
Волков В.Л. Особливості організації спортивної та фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів вищих навчальних закладів різних регіонів світу	25
Воловик Н.І. Дослідження координаційних здібностей у дітей 4-5 років з порушенням зору	28
Вохмяніна І.В. Технологія формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя	31
Высоцкая Е.Ф., Степанова Н.В. Скэнar-реабилитация при вертеброгенном болевом синдроме	35
Гирдаускас Г., Казакявичюс Р., Солдаткина Н. Анализ физической и технической подготовленности хоккеистов 13-14 лет	37
Громов О.М., Коломоєць В.М. Особливості силової підготовки студентів та способи її тестування	41
Диброва А.В. Влияние массажа и самомассажа на давление и самочувствие в амбулаторный период при гипертонической болезни I – II степени	43
Дикий Б.В. Залежність змін життєвих показників людини в часі під впливом холодних водних процедур.	46
Доценко С.О. Готовність майбутніх учителів до прийняття педагогічних рішень	49
Дутчак М.В. Гуманізм: сутність, еволюція та технології	52
Заїкіна Г.Л., Калиниченко І.О. Психофізіологічні аспекти розумової втоми учнів з різним розвитком пізнавальних процесів	59
Ивлев А.М. Определение уровня подготовленности инспекторов дорожно-патрульной службы к применению силового воздействия	63
Клімцов Андрій. Оцінка рівня побутової активності дітей з церебральним паралічем після хірургічного лікування ..	66
Компанієць Ю.А. Здоровий, спортивний стиль життя як умова подальшої еволюції людини	69
Копчикова С.Г. Аналіз підготовки плавців високого класу і динаміки результатів виступів плавців на протязі двох і декількох олімпійських циклів	72
Кречетов А.С., Ломан С.Л. Исследование эффективности методов развития объема и распределения внимания на некоторые стороны подготовки юных футболистов	75
Кудімов В.М. Дослідження впливу обертання м'яча при кидках у баскетболі на траєкторію його польоту	78
Курок О.І. Структура і зміст підготовки фахівців з фізичного виховання дошкільників у сучасних соціокультурних умовах	81
Лебединець Т.М. Нормативно-правове забезпечення науково-методичної діяльності викладачів медичного училища ..	87
Левашова В.М. Особливості розвитку природничої освіти учнів старших класів (1917-1991 рр.)	89
Луцик Олена. Структурно-функціональні особливості сироваткового альбуміну у спортсменів при дії фізичного навантаження	93
Максимчук Борис. Підготовка до організації спортивно-масової роботи майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема	95
Мартиненко В.В. Експериментальний комплекс з безперервної підготовки фахівців фізичного виховання і спорту на базі Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка	99
Мусієнко О.В., Крапівіна К.О., Стрельченко В.В., Яремчук Ю.Я. Вплив занять дихальною гімнастикою за методиками А. Стрельникової і К. Бутейка на фізіологічний стан дихальної системи	102
Нікітенко Є.М. Гармонійність розвитку мускулатури тіла юнаків студентського віку	104
Нікітенко А.О., Величкович М.Р., Нікітенко А.А., Нікітенко С.А. Розвиток сили ударів єдиноборців з рукопашу гопака на етапі попередньої базової підготовки	107
Нікітенко О.Я. Вищий навчальний заклад фізкультурного профілю як суб'єкт галузевих ринків	110
Овсєєнко В.В., Пилипко В.Ф. Комплексное использование методов интенсификации тренировочного процесса для развития силовых способностей у девушек	113
Орел П.О. Підвищення ефективності тренувального процесу кикбоксерів за допомогою технічного приладу	115
Пилипей Л.П. Системний підхід до створення професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вузів	119
Прихода І.В. Роль поліклінічних установ в медичній профілактиці (огляд літератури)	124
Романчук І.В. Рівень рухової асиметрії в техніці – тактичній підготовленості юних баскетболісток різного рівня кваліфікації	126
Севрюк М.П., Ціпов'яз А.Т. Аналіз ефективності техніки кидків битки у городковому спорті	128
Сіренко Р.Р. Вплив валеологічних знань на формування потреби у здоровому способі життя студентів	132
Смолюк Т.В., Штангєєва О.О., Гловацька І.В., Філатова З.І. Використання музичного супроводу у навчальному процесі зі студентами спеціальної медичної групи з захворюваннями серцево-судинної системи	134
Смоляр О.В. Формування у студентів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом	137
Ткачов С.І. Актуальність системного підходу у вирішенні проблеми формування громадянина	139
Цимбалюк Ж.О., Должок Ф.Н., Козлов А.В., Лідя О.С. Особливості розвитку тактичного мислення юних баскетболістів	142
Юхименко С.М. Аналіз адаптаційного потенціалу студентської молоді	145
Яцюк С.М. Підвищення ефективності професійної підготовки студентів інженерних спеціальностей	147
Zbigniew Szot, Tomasz Szot. Motion Therapy and its Impact on the Static Balance of a Child with Autism	152
Вимоги до статей	155

що приймає рішення з метою конструктивного самовдосконалення.

Таким чином, мотиваційний, інформаційний, процесуально-діяльнісний і рефлексивний компоненти в сукупності репрезентують структуру готовності майбутніх вчителів до прийняття рішень, яка є складною інтегрованою особистісною якістю, що проявляється у формах активності і відповідальності та є умовою успішної професійно-педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення педагогічних проблем.

Висновки.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами визначено поняття готовності майбутніх учителів до прийняття рішень та виділені такі компоненти: мотиваційний, інформаційний, процесуально-діяльнісний та рефлексивний.

Подальші публікації передбачають презентацію експериментальної апробації технології прийняття педагогічних рішень.

Література

1. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). - Харків: Основа, 1998. - 300с.
2. Евадокимов В.И., Олейник Т.А., Горькова С.А и др. Практикум по развитию критического мышления. - X., 2001. - 144с.
3. Келли Г. и др. Тренинг принятия решений. - СПб: Питер, 2001. - 224с.
4. Лозова В.І., Троцюк Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний збірник/ - X: „ОВС”, 2002. - 400с.
5. Олійник Т.О. та ін. Технологія критичного мислення у вищій школі. Педагогіка та психологія. Вип. N10. Харків, 2001. - С.83-87.
6. Педагогічна технологія. (Посібник)/ І.Ф.Прокопенко, В.І.Євадокимов. - X: Основа, 1995. - 105с.
7. Халперн Д. Психология критического мышления. - СПб: Питер, 2000. - 512с.

Надійшла до редакції 11.04.2007р.

ГУМАНІЗМ: СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Дутчак М.В.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація. Розглянуто ознаки гуманізму та охарактеризовано особливості його історичного розвитку. Наведено сучасні технології гуманізації суспільного життя в Україні. Сучасні технології гуманізації окремих проявів суспільного життя в Україні передбачають відмову від авторитарних методів діяльності та об'єднують способи, прийоми та інструментарій, які сприяють відповідній морально-психологічній переорієнтації людини, формуванню почуття власної гідності та відповідальності, розкриттю здібностей та задоволенню потреб особистості, впровадженню ідей гуманізму у характер взаємовідносин людей.

Ключові слова: гуманізм, людина, розвиток, технології, масовий спорт.

Аннотация. Дутчак М.В. Гуманизм: сущность, эволюция и технологии. Рассмотрено признаки гуманизма и дана характеристика особенностей его исторического развития. Приведены современные технологии гуманизации общественной жизни в Украине. Современные технологии гуманизации отдельных проявлений общественной жизни в Украине предусматривают отказ от

авторитарных методов деятельности и объединяют способы, приемы и инструментарий, которые оказывают содействие соответствующей нравственно-психологической переориентации человека, формированию чувства собственного достоинства и ответственности, раскрытию способностей и удовлетворению потребностей личности, внедрению идей гуманизма в характер взаимоотношений людей.

Ключевые слова: гуманизм, человек, развитие, технологии, массовый спорт.

Annotation. Dutchak M. Humanism: essence, evolution and technologies. It is considered attributes of humanism and the characteristic of features of its historical development. Modern technologies of humanism processes of public life in Ukraine are resulted. Modern technologies of humanism separate displays of public life in Ukraine provide refusal of authoritative methods of activity. They unite ways, receptions and toolkit. It assists corresponding moral psychological reorientation of the person, formation of self-respect and the responsibility, disclosing of abilities, satisfaction of needs of the person, introduction of ideas of humanism in character of mutual relations of people.

Key words: humanism, the person, development, technologies, mass sports.

Вступ.

Системний аналіз зарубіжного досвіду, вітчизняної теорії і практики масового спорту свідчать, що наявний рівень охоплення населення організованою руховою активністю виявився в Україні неадекватним новим умовам і потребує формування якісно нової системи, в основі якої повинні бути потреби, можливості, нахили, мотиви та ціннісні настанови особистості. Винятково важливого значення набуває вивчення процесів переорієнтування масового спорту з інтересів держави (забезпечення високопродуктивної трудової діяльності та обороноздатності) в інтереси конкретної людини (збереження здоров'я, профілактика захворювань та активне дозвілля). Зняття авторитарних обмежень на шляху розвитку масового спорту вимагає нових методологічних підходів та відповідних технологій.

Актуальність і доцільність дослідження обумовлені необхідністю подолання наявної суперечності між гуманістичною сутністю масового спорту й відсутністю фундаментальних теоретико-методологічних досліджень його переорієнтації в інтересах конкретної людини. Для обґрунтування запропонованої нами концепції гуманізації масового спорту в Україні доцільним видається здійснення аналізу сутності, еволюції та технологій гуманізму.

Робота виконана відповідно до теми 1.3.1. „Управлінські та педагогічні засади гуманізації масового спорту в Україні” Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2006-2010 роки (№ державної реєстрації 0107U000496).

Формулювання цілей роботи.

Мета дослідження – вивчення змісту гуманізму та особливостей його історичного розвитку, а також сучасних механізмів гуманізації різних проявів суспільного життя в Україні з подальшим теоретико-методологічним обґрунтуванням шляхів гуманізації вітчизняної системи масового спорту.

Для досягнення зазначеної мети у роботі використано такі методи теоретичних досліджень як аналіз і синтез, індукції і дедукції; метод системного аналізу, метод історичного і логічного аналізу літературних джерел та метод порівняльного аналізу.

Результати дослідження.

Термін „гуманізм” походить від лат. *humanus* – людський, людяний, ці два слова відрізняються між собою: людський – характеризує те, що належить кожній людській істоті, а людяний – вважається вищим стилем поведінки людини. Гуманне – це щось шляхетне, гідне чесної людини [2]. Видатний італійський гуманіст Леонардо Бруні визначав гуманізм як “пізнання тих речей, які стосуються життя і звичаїв і які вдосконалюють та прикрашають людину”. Головною є здатність людини робити вибір між добром і злом, і слідувати добру [8, с. 127].

Гуманізм – це філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності. Як духовно-культурне явище гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і достоїнств особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насилля [27, с. 364]. Термін “гуманізм” ввів у науковий обіг німецький педагог Ф. Нітхаммер у 1808 році, який вкладав в це слово вищу, самодостатню і самопізнавальну значимість людини і характеризував антилюдським все, що сприяє відчуженню людини і її само відчуженню [14, с. 9].

Гуманізм розглядається сучасними науковцями як одна з фундаментальних характеристик суспільного буття та свідомості, певний напрямок мислення та діяльності, що орієнтується на благо всіх людей як найвищу цінність та вищий зміст життя при безумовній повазі до свободи кожної особистості [9, с. 6].

Під гуманізмом, на думку В.М.Ярошенко, необхідно розуміти кардинальну зміну в саморозвитку суспільних відносин, пов'язаних з тим, що підставою для визначення дійсності стає не зовнішній світ (природа або Бог), а розвинений суспільний суб'єкт (індивід і суспільство) [39, с. 4].

Гуманізм, визначають також як систему поглядів на людину як на найвищу цінність, що складалася історично, яка вважає благо людини критерієм суспільної оцінки, а принцип людяності – необхідною нормою відносин між людьми. В його основі – сукупність моральних цінностей і норм поведінки, що стверджує ставлення до людини як до “міри всіх речей” [4, с. 7].

Гуманізм як світогляд – це мистецтво рівноваги між публічними та приватними інтересами на основі тріади демократії, ринку і морально-правових імперативів [10, с. 352].

Гуманізм у вузькому розумінні – це світогляд, що визнає достоїнство кожної людини вищою цінністю всього людства. Це визначення припускає

усвідомлене уявлення про гуманізм, яке доступне тому, хто схильний відчувати і мислити відповідним чином. Гуманізм у широкому контексті – це феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Синтез двох уявлень спричиняє розуміння гуманізму як відкритої системи, що динамічно розвивається: (1) поглядів, уявлень, моральних принципів, що заперечують всі види нерівності між індивідом та суспільством; (2) практичних дій, що реалізують цей принцип в економічній, політичній і юридичній сферах буття. При цьому одне положення в цій системі залишається незмінним – визнання людського достоїнства вищою цінністю світу [10, с. 181-182].

Російський культуролог Т.В.Панфілова характеризує поняття гуманізму як “історично обумовлену систему поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомий об'єкт своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства”. У широкому розумінні під гуманізмом дослідники розуміють прагнення до людяності [5, с. 16].

На конференції, присвяченій створенню Гуманістичного Інтернаціоналу, секретар із міжнародних зв'язків цієї організації Г.Уіндборо звернув увагу на такі аспекти гуманізму як гуманітарна турбота про щастя окремих людей, народів або сукупне позначення гуманітарних і суспільних дисциплін [13, с. 216].

Наведені дефініції гуманізму дають можливість визначити основні характеристики зазначеного явища задля їх дослідження як в історичному розрізі, так і в різних проявах суспільного життя на сучасному етапі.

Кожний тип цивілізації відрізнявся від попереднього певним комплексом уявлень про гуманізм, відповідними засобами і механізмами реалізації гуманних відносин у соціальному житті. Зародження гуманізму, пов'язане з поняттями рівності, справедливості, честі, достоїнства та іншими, відбулося ще у первісному суспільстві. У Стародавніх Індії, Єгипті, Китаї, Греції, Римі виникають різні форми духовної культури, що розвиваються на професійній основі, у філософії формуються вчення про людину і її духовні якості, що і стало головним змістом гуманістичної ідеології і цивілізаційного процесу [27, с. 364-365]. Важливою є тодішня ідея гуманізму – уявлення про людину як найвищу цінність, суб'єкта всіх основ людського життя, творця культури. В цих умовах перед людиною, яка вийшла з родоплемінних відносин, де вона усвідомлювала себе частиною цілісного родового колективу, постала проблема осмислення свого індивідуального “я” [16, с. 290].

Л.В.Губерський, В.П.Андрущенко, М.І.Михальченко підкреслюють особливу роль трьох історичних періодів у розвитку гуманізму – античності, епохи Відродження і капіталізму [13, с. 217].

У античній філософській спадщині можна виокремити декілька концептуальних положень, які

в тій чи іншій мірі послужили основою для формування концепції гуманізму в подальшому. Перш за все, це положення про те, що людина може мати незалежні і самостійні судження, якими вона керується у своєму житті і, відповідно людина може бути вище всіх загальноприйнятих правил, традицій, думок. Це переконання було сформовано софістами – античними “вчителями мудрості”, які стверджували, що “людина є мірою всіх речей”. Це означає, що речі не є перед людьми, такими якими вони є самі по собі, і люди, які володіють власним досвідом і знаходяться в особливих ситуаціях, мають власне бачення речей. Індивід, окрема людина, виступає мірою всіх речей, як би їх еталоном [14, с. 11].

У період Середньовіччя гуманістичні погляди розроблялися в рамках релігійних вчень, релігія вчила про необхідність всезагальної любові людини до людини, навіть якщо мова йде про особистих ворогів. Релігія вимагала примирення з дійсністю, якою б жорстокою вона не була, вчила смиренню і покорі задля спасіння душі і райського життя на тому світі [27, с. 365]. Релігія фактично санкціонувала соціальний порядок: духовенство домінувало у всіх сферах життя суспільства, особливо духовній. Право, мораль, філософія, освіта, мистецтво були пронизані релігійним світоглядом. Утвердження нового християнського світогляду відбувалося шляхом знищення античного культу чуттєвої людини. Життєві цінності, сенс життя людини були перенесені з реального в потойбічний, трансцендентний світ. У зв'язку з цим по-новому бачиться людина. Оскільки вищим критерієм реальності стає духовність, то тілесні характеристики людини нова християнська думка проголошує неістотними. Головне – душа, духовне, дух [16, с. 297].

В епоху Відродження гуманізм вперше формується як ідеологічно-синтетична концепція, що ґрунтується на розвитку всієї системи гуманітарного знання. В оцінці людини Відродження рішуче пориває з традиціями Середньовіччя: замінює теоцентричний тип світогляду на антропоцентричний, спрямований на людину. Гуманізм стає ідейною основою всіх форм духовної культури. В епоху Відродження вперше висувається ідея людяності [27, с. 367].

Суспільний ідеал Відродження – майже завжди естетична утопія: “життя гарних людей в прекрасному оточенні, яке насичене атмосферою мистецтва, в гарних будинках, в гарних містах”. У свідомості учасників ренесансного руху прекрасне, як домінуюча естетична категорія, ототожнювалося з гуманізмом [6, с. 56].

Проблема ренесансного гуманізму є протиріччя між співвідношенням античних і християнських елементів, в основі якої – філософсько-богословський спір про співвідношення божественного і людського, трансцендентного і іманентного [38, с. 11]. Необхідно відзначити, що ренесансний гуманізм не міг бути духовною програмою саморозвитку кожної людини. Він був орієнтований на творчу еліту і тому був позначений вузькою кастовістю [25, с. 318].

Гуманістичний рух, що формувався в Італії в кінці XIII – на початку XVI ст., був пов'язаний з появою людей розумової праці і зростанням її ролі в суспільстві. З'явилися заняття і професії, які виходили за рамки загальноприйнятого, освяченого церквою, набору знань: філологічно-лінгвістичні дослідження текстів в основному античних авторів; переклади, відновлення первісної “чистоти” латині, – це оцінювалося як світське знання – “studio humana”, звідки пішла назва гуманізм. Якщо у широкому розумінні гуманізм означає прагнення до створення гідних людини умов життя, то у вузькому значенні в епоху Ренесансу він був наповнений конкретним змістом – це світська наука та освіченість на противагу вченому богослов'ю. Головним було те, що гуманістичний рух Відродження вплинув на створення нового світогляду, що привів до значних змін у всій європейській культурі. Центальною ланкою цього світогляду було проголошення величчя і безмежних можливостей людини [16, с. 299].

На думку В.Д.Литвинова, у розвитку ренесансного гуманізму в Україні можна виокремити три етапи. Перший (приблизно до середини XVI ст.) типологічно подібний до раннього італійського. В цей час гуманістів більше цікавлять суспільно-політична, конфесійна та етична проблематика. В час другого періоду (від другої половини XVI ст. – до початку XVII ст.) відбувається інтенсивна розробка ранньогуманістичних ідей у переплетенні з реформаційними, а також з ідеями візантійського Відродження. На цьому етапі з'явилися відомі культурно-просвітницькі, наукові, літературні й освітні об'єднання, роль яких була подібна до італійських академій чи північноєвропейських учених товариств. Характерною ознакою того часу стало активне формування історичної самосвідомості українського народу, розвиток ідеалу гуманістичного патріотизму. Третій період – друга третина XVII – XVIII ст. – означився напрацюванням комплексу гуманістичних ідей, що розвивалися в контексті епохи бароко [24, с. 12].

Барокова концепція української людини широко висвітлена в творах Г.С.Сковороди, П.Куліша, І.Я.Франка та інших видатних представників української духовної культури. У цій концепції людина постає як невід'ємна частина Всесвіту.

Ідеї, проголошені Г.С.Сковородою, не втратили своєї актуальності і привабливості. Для суспільства – це ідея викорінення соціального зла, несправедливості, це – відкриття і стимуляція кращих сил людини, спроможних протистояти злу. Г.С.Сковорода, можливо, був один з перших мислителів Європи, хто усвідомив суперечність між науково-технічним і моральним прогресом. Його вчення, щира філософія серця, ідеї гуманізму наводять про роздуми й сьогодні, бо проблема людини та її частя – завжди центральні в суспільстві, на якому б етапі свого розвитку не перебувала людина [39, с. 31].

Справжнє щастя людини, за переконанням Г.С.Сковороди, — незалежне від зовнішніх факторів

буття і тому може стати надбанням кожної людини. Але це щастя не приходить саме. Для усвідомлення його необхідно оволодіти вищою з усіх наук, якою й є наука про щастя як „економію власного нашого внутрішнього світу”. Те, що є необхідним для справжнього щастя, є таким же легким, як повітря й вода. Тому досягти щастя — означає досягти душевного миру. Щастя пов’язується із почуттями вдячності, любові, дружби. Воно знаменує „друге народження” людини, яке є логічним результатом, реалізацією нею сенсу власного життя [12, с. 98].

Екзистенційну за своєю суттю філософію серця Г.С.Сковороди гідно продовжили своєю творчістю Т.Г.Шевченко, М.М.Костомаров та інші мислителі [39, с. 31].

Абстрактні, навіть дещо романтичні, антропоцентричні ідеали гуманізму Відродження далі трансформуються у дослідницькі аналітичні програми нового типу буржуазного гуманізму, який в умовах таких капіталістичних новацій, як фабрика, конституція, парламент, намагається подолати новий розрив цілісності людського буття, оскільки товарно-грошові форми організації економіки ліквідують універсального середньовічного виробника. Парадигма натуралізму стає філософською методологією емпіричного і теоретичного вивчення людини в цілому і її окремих характеристик – тілесних, інтелектуальних, моральних, політичних. Розуміння людини як природної тілесної особи, вписаної в природу, з набором природних здібностей і сил, з якостями вродженого природного розуму як родової основи діяльності людини виступає в ролі підстави, що пояснює розуміння суспільства. Антропологічна методологія використовуються у соціальному пізнанні, в пошуку практичних принципів політики, права, етики [34, с. 11-12].

Відповідно до світогляду Нового часу кожна людина – це неповторний індивід, який вимушений, в силу суспільного характеру людського існування, взаємодіяти з іншими, такими ж як і він сам, неповторними і незалежними індивідами. Результати цих взаємодій залежать від вихідних якостей індивідів, що взаємодіють, від законів суспільства, в якому відбувається ця взаємодія. Герой цієї культури – в першу чергу самодіяльний індивід, який усвідомлює своє призначення і діє заради встановлення розумного, а значить найкращого способу життя. Світ, і в якому він діє, існує незалежно від нього, але цей світ відкритий для його розуму і почуттів, і тому доступний людським можливостям для удосконалення [14, с. 16].

На той час все особливої актуальності набула відповідь на головне питання філософії – питання про відношення мислення до буття, духа до природи. Філософи розділилися на дві групи, відповідно до того, як вони відповідали на це питання. Ті, які стверджували, що дух існував перший, ніж природа – визнавали створення світу, і інші – в працях яких створення світу набуває дещо заплутаного вигляду, наприклад у Гегеля. Від Декарта до Гегеля і

від Гоббса до Фейербаха філософів спонукала не лише сила чистого мислення. У дійсності їх спонукав головним чином бурхливий розвиток природознавства і промисловості. Як матеріалісти, так і ідеалісти все більше наповнювали свої вчення матеріалістичним змістом і намагалися примирити протилежності духу і матерії [8, с. 99].

Метафізичною основою гегелівської філософії був пантеїзм – наука про те, що індивідуум, народи, вся людськість і природа, все разом є Бог. Фейербах та радикальні гегельянці цей загальний пантеїзм перетворили на гуманістичний пантеїзм. Вони вважали, що Бог – це людина і людськість. Ідеал, який християни шукають у Богові, вони знаходили у людині, підносячи її до рівня Бога [5, с. 21].

Фейербах змішує матеріалізм, як загальний світогляд, що базується на певному розумінні відношення матерії і духу історичного періоду XVIII століття. Матеріалізм був переважно механічним, тому, що із усіх природних наук логічного завершення досягла тільки механіка твердих тіл (земних і небесних). Хімія існувала ще в наївній формі, біологія тільки починала свій розвиток [8, с. 98-99].

Відштовхуючись від класичних гуманістичних систем німецької класичної філософії XIX століття виникає марксизм як потужний духовний прорив до справді людської емансипації, до соціального звільнення. Ця спочатку гуманістична інтенція марксизму дозволила ототожнити марксизм і гуманізм, хоча гуманізм в рамках марксизму не є автономною теорією. У світлі формальних критеріїв гуманізму марксизм є як би адекватною формою гуманізму, містить формулювання гуманістичних ідеалів і критеріїв, соціально-філософський аналіз факторів де-гуманізації. Становлення практичного гуманізму для Маркса – це комунізм як позитивна відміна приватної власності і в силу цього як справжнє наділення людською суттю людиною і для людини, а тому як повне і таке, що проходить свідомим способом із збереженням всього багатства попереднього розвитку, повернення людини до самої себе [34, с. 13-14].

Моральний пафос гуманістичного вчення не міг нейтралізувати слабкі місця доктрини: ілюзія можливості людини бути необмеженим господарем над природою, певна абсолютизація індивідуальності, нехтування соціальними факторами людського життя тощо. Звернувши особливу увагу на ці моменти, матеріалістична, в тому числі марксистська, концепція запропонувала соціально визначену модель гуманізму суспільної асоціації, що здатна подолати відчуження людини, “в якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх” – “практичний”, “позитивний гуманізм” (К.Маркс) [1, с. 65].

Відповідно до марксистського вчення, становлення людини і становлення людяності визначаються одним і тим ж фактором – працею. Ця ідентифікація гуманізації розкривається у процесі застосування принципу історизму, відповідно до якого суть явища чи процесу можна пізнати тільки

тоді, коли стає зрозумілим, як вони виникли і розвивалися [1, с. 23]. Праця виступає для Маркса перш за все як суспільне відношення до природи, її суспільний характер включається в розуміння суті людини. Людина і суспільство нерозривні, і тільки в суспільстві, в певних соціальних утвореннях, на думку Маркса, вона реалізується як людина [36, с. 56].

Інтернаціональний заклик Маркса “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” значить, що індивідуум, особисте “я” нічого не варти в порівнянні з масою. На цій основі історичного матеріалізму базується соціалізм, свідомо антиіндивідуалістичний, для якого свідомість і совість індивіда не мають ніякого значення, цінні тільки свідомість і совість колективу, пролетарської маси. А оскільки клас пролетарів численніший за клас капіталістів, то на підставі загальноновизнаного принципу більшості соціалізм убачає людство в масі пролетарів, ідеалізує їхні бажання й устремління. Однак мимоволі постає питання: якщо індивідуум – ніщо, як це проголошують колективісти, то звідки ж потім маса тих індивідуумів одразу набуває вартості? Коли індивідуум не має ніякої вартості, коли його свідомість і совість нічого не значать, чому ж тоді тисячі індивідуумів стають не тільки чимось, а, врешті-решт, усім? [5, с. 21].

Отже, головна гуманістична неможливість марксизму – це неможливість на його методологічній основі вийти на пріоритет індивіда – зміст і ціль гуманізму; неможливість вийти за межі „групової людини”, яка підпорядкована групі, до суверенного індивіда – суб’єкта, автора, творця численних зв’язків з групами різного рівня; неможливість дати теорію особистості як теорію людської індивідуальності. Ця неможливість закладена у теорії марксизму [26, с. 35].

Конкретно-історичний підхід до різних аспектів марксистського вчення дозволив зробити висновки стосовно гуманістичного потенціалу марксизму: саме гуманістичні мотиви марксистського вчення можуть зв’язати його з сучасністю, актуалізуючи певні ідеї і положення; головна вада гуманізму Маркса полягала в його самообмеженні вузькими класовими рамками; марксистська концепція гуманізму в якійсь мірі продовжила і розвинула гуманістичну тенденцію в еволюції соціального знання, одночасно деформуючи її, однобокості і тоталітаризм деяких постмарксистських світоглядно-методологічних установок сприяли подальшому перекрученню вказаної тенденції, перетворенню її у псевдогуманістичну [20, с. 11]. Марксизм багато в чому залишився під впливом класичної філософії, з її прагненням побудувати універсальні, всеохоплюючі системи [35, с. 309].

У сталінський період „пролетарський гуманізм” ґрунтується на насильстві над особистістю, нещадній боротьбі з опозиційними верствами населення бушімто за побудову безкласового суспільства. У цьому випадку ортодоксальні марксистки намагались обґрунтувати досягнення начебто людських відносин шляхом запеклої боротьби, жорстокості і

ненависті [13, с. 235].

“Новий гуманізм”, характерний для другої половини ХХ століття, складає систему заперечень тоталітаристського, антидемократичного режиму, в якому б конкретному соціально-політичному вигляді він не існував. У 50-ті роки в європейській соціально-філософській думці виразно простежуються два напрями гуманістичної орієнтації. Один з них пов’язаний з осмисленням людської долі у світлі можливостей і перспектив соціального поступу. Другий концентрує увагу на сучасних проблемах буття людини. Саме тоді виникають і активно впроваджуються різні соціальні проекти гуманізації людських стосунків на виробництві, в повсякденному спілкуванні. Показовою є концепція “якості життя” та “гуманістичного комунітаризму” (Е.Фромм). Широко розповсюджується екзистенціалістські проекти гуманізму: песимістичний (М.Гайдеггер, Ж.-П.Сартр, А.Камю) і оптимістичний – “позитивний екзистенціалізм” (Л.Тренс, М.Поланті, Р.Мей, Д.Гелбрун) [1, с. 65].

На початку ХХІ століття проблема гуманізму стає особливо актуальною. Весь світ переживає дуже складний, відповідальний момент. З одного боку, гуманізм ХVІІ –ХХ століть потребує переосмислення та адаптації до нових історичних умов. З іншого боку, суспільні трансформації, які відбуваються у межах сучасної цивілізації і є ознакою переходу від індустріальних до постіндустріальних суспільств до нової якості, ведуть до зростання потенціалу не тільки суспільств, але і окремої людини. Індивідуалізація сучасної цивілізації може вестися як до гуманізації людства, так і до дестабілізації світу [17, с. 6].

Світ за останні півстоліття так змінився, що деякі соціально-культурні, політичні, естетичні, правової, економічні ідеали в цілому і гуманізму зокрема необхідно переглядати, уточнювати, особливо у зв’язку із загальною перебудовою світових економічних, політичних, військових, інформаційних відносин. Ідеали і принципи гуманізму будуть уточнюватися на принципах об’єктивного і реалістичного аналізу сучасної людини, її економічного, політичного, культурного і соціального світу, норм поведінки сучасних країн та їх еліти. Процеси глобалізації (хоч і неоднозначні, суперечливі), все повніше сприйняття кожною людиною себе як частки загальної людської цивілізації, зниження рівня глобального військового протистояння та інші світові та регіональні процеси впливають на ідеали суспільства, держави, соціальних груп і осіб, але не відмінюють їх. Народи постсоціалістичних країн ще п’ятнадцять років тому не могли навіть уявити, що їх розвиток, їх цілі будуть обговорюватися з метою інтеграції у цивілізований світ, подолання кризи та бути рівними серед рівних [18, с. 11-12].

Науковці визначають сучасний гуманізм як світоглядну позицію, що базується на переконаннях:

а) у наявності в людини, як представника людського роду, невичерпних можливостей особистісного розвитку, розгортання притаманної високо-

розвиненій особистості продуктивної суб'єктної активності – зокрема, в таких напрямках, як цілепокладальна, волева, ініціативна, творча, рефлексивна, наднормативна, надситуативна активність;

б) у тому, що вказані можливості (в індивідуальному специфічному варіанті) у принципі можуть бути реалізовані кожним індивідом (хіба що доводиться рахуватися з певними обмеженнями у випадках глибокої мозкової патології) – за умови надання цьому індивідові, на послідовних вікових етапах, потрібної соціальної підтримки;

в) у тому, що дедалі ширше здійснення такої підтримки (значною мірою – взаємопідтримки), інакше кажучи, внесення гуманістичних засад у соціальні стосунки, є, по-перше, можливим (хоч і натикається на чималі перешкоди) і, по-друге, необхідним – з огляду як на прогресивні тенденції розвитку цивілізації, так і на притаманні їй небезпеки [3, с. 5-6].

Історичний розвиток суспільства засвідчив, що у суспільні відносини людство намагалося внести зміни, і удосконалити їх, прагнуло до їх гармонізації. Створюючи ідеал особистості, людство передбачало розвиток у ній фізичної досконалості, високих моральних якостей та розвинутої естетичної свідомості. У повчаннях і творчості мудреців, філософів, істориків цей ідеал набирав різного словесного вираження, але зміст залишався один – людяність [16, с. 290].

Відомо, що кожний історичний етап людської цивілізації висуває свою мету і завдання, вимагаючи розробки відповідних шляхів їх реалізації. Водночас, цивілізація “напрацьовує” такі цінності, які повинні мати наскрізну дію, не згинаючись під тиском конкретно-історичних обставин. До надбань такого рівня можна віднести гуманістичне світосприйняття, шлях до якого лежить через певну систему виховання, адекватну меті – гуманізації людини [6, с. 89].

Гуманістичний потенціал суспільства – це сукупність можливостей, які містяться у відповідних умовах для найбільш повного вияву на даному етапі розвитку самої сутності людини. Тільки в суспільстві і через суспільство людина може реалізувати свою сутність, своє призначення, свою мету, досягти її в самовдосконаленні своїх відносин з іншими людьми. Життєдіяльність у загальному вигляді є внутрішнім протиріччям процесу само- і взаємореалізації людей, створення людини як особистості і громадянина [39, с. 4-5].

Сучасна глобалізація світу та гуманізація людських відносин, приведуть, зрештою, до нового типу цивілізації – соціального гуманізму, що передбачатиме взаєморозуміння та поглиблення кооперації основних соціальних суб'єктів у розв'язанні глобальних соціально-екологічних проблем [29, с. 11].

Провідні вітчизняні філософи зазначають, що Україна повинна більш швидко йти шляхом розбудови суспільства, в якому гуманістичні ідеали мають посідати домінуюче місце в системі людсь-

ких орієнтирів, а принципи гуманізму, людяності, поваги до особистості та її гідності стануть безумовними імперативами, нормами як офіційної політики, так і повсякденного життя. Визначальне кредо нашої гуманітарної політики, її світоглядний принцип – визначення людини вищою цінністю суспільства, а турботу про неї – головною функцією держави [13, с. 418].

Методологічну основу гуманізації різних сфер життєдіяльності сучасного українського суспільства складає концепція “сталого людського розвитку” та теорія “людиноцентризму”.

Л.В.Губерський, В.П.Андрущенко, М.І.Михальченко підкреслюють, що концепція сталого людського розвитку спрямована на збалансування всіх показників життя – виробничих, соціальних, політичних, духовних, культурних, моральних. Людина в ній представлена як цілісна істота; суспільство – як система відносин, кожен вид з яких має гармонійно доповнювати одне одного [13, с. 395].

Гуманізмом сьогодення, як зазначає В.Г.Кремень, є світоглядна позиція людиноцентризму – філософія гуманістично орієнтованої політики і практики державотворення. Вона повинна бути спрямована на подолання внутрішньої порожнечі, фактичної руйнації свідомості та світогляду. Це філософія творення людини – конкретної, живої, енергійно напруженої, діяльність якої обумовлена єдністю розуму і душі. Людиноцентризм повинен стати основним виміром державної політики в новітній історії України [21].

Впродовж останніх десяти років значно активізувався науковий пошук ефективних технологій гуманітарної політики в Україні, яка спрямовується на досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості, як в її власних інтересах, так і в інтересах суспільства в цілому.

Вітчизняними ученими досліджувались філософські засади гуманізації [13, 20, 21, 22, 25, 33, 38], особливості гуманізації політичного процесу в Україні [17, 39], можливості туризму для гуманізації відносин між народами [29], питання гуманізації підготовки лікарів [31] та управлінської діяльності [11]. Найбільш комплексно вивчалась проблема гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти [2, 3, 5, 6, 8, 9, 15, 23, 28, 30, 32].

На думку І.В.Родигіної, гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті здібностей учнів і задоволенні їх освітніх потреб; забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи [32, с. 5]. Гуманізація освіти, як підтверджують результати дослідження, яке проведене К.А.-Балтремус, є досить масштабною у часі здійснення та складною за структурою, це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності і цінності іншої людини, формування почуттів відповідальності і причетності

до минулого, сучасного і майбутнього [4, с. 7].

Гуманізація міжособистісних стосунків у педагогічному процесі сприяє утворенню оптимальної емоційно-психологічної атмосфери, у якій важливе місце посідає настановлення суб'єктів взаємодії на взаєморозуміння, співпрацю та взаємодопомогу, завдяки яким кожен учень добровільно та невимушено включається у систему гуманістичних стосунків, стаючи співучасником свого виховання. При цьому необхідна допомога з боку педагогічного колективу щодо створення комплексу таких форм гуманістичних стосунків, які постійно залучатимуть школярів до суспільно корисних справ, формуватимуть почуття власної гідності і обов'язку, сприятимуть розумінню школярами основних гуманістичних понять їх сутності та суб'єктивної значущості, допоможуть підліткові реалізувати потреби у прояві гуманних вчинків та дій [23, с. 16].

Визначення мети гуманізації освіти у формуванні гуманістичної спрямованості особистості, відповідність цієї мети завданню професійної підготовки майбутніх менеджерів у контексті гуманізації управлінської діяльності обумовив теоретичне обґрунтування і розробку структури гуманістичної спрямованості особистості менеджера. Під гуманістичною спрямованістю І.Г.Герасимова розуміє діалектичну єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, що базуються на ставленні до людини як до найвищої цінності, відповідних діяч та прагненні до надбання відповідних знань. Гуманістична спрямованість виявляється у ставленні особистості як до суспільства в цілому, так і до інших та самої себе. Науковцем визначено компоненти гуманістичної спрямованості, якими є потреби, мотиви, ідеали особистості; встановлено, що гуманістична спрямованість визначає і стимулює всі види і форми взаємин, зміст діяльності майбутнього фахівця; виявлено умови її формування [9, с. 7].

Гуманізація виховного процесу у сучасній загальноосвітній школі можлива за умови впровадження принципів гуманізму у мету, зміст, форми і методи урочної та позаурочної виховної діяльності школи, управління виховною діяльністю її педагогічного колективу, а також у характер взаємовідносин всіх його учасників. Як двосторонній процес гуманізація виховання особистості передбачає співпрацю і співтворчість учнів, учителів та батьків і може бути здійснена лише на засадах їх взаємодії [4, с. 15].

На основі аналізу існуючих підходів сформульовано систему критеріїв гуманізації навчально-виховного процесу з використанням інформаційних технологій: відповідність об'єктивних факторів розвитку суспільства (наявність національної самосвідомості, розвиненість громадянського суспільства, систем моралі соціальне благополуччя) інтересам усебічного розвитку особистості; відповідність міжособистісних відносин у навчально-виховному процесі принципам рівності, співробітництва в досягненні загальних цілей, відмова від

авторитарних методів; відповідність цілей, змісту і методів навчання цілям розвитку особистості, її здібностям, індивідуальним особливостям та інтересам; виключення можливих негативних впливів інформаційних технологій на здоров'я, психіку й поведінку людини; створення ресурсів освітнього процесу, що дозволяють одержати освіту самостійно особам, які мають об'єктивні і суб'єктивні обмеження на звичайні способи навчання; створення ресурсів виховного процесу, що дозволяють одержати доступ до скарбів світової культури за допомогою мережі Internet [28, с. 8].

Висновки:

1. Гуманізм – це система поглядів на людину як найвищу цінність, що характеризується такими ознаками:
 - повага до свободи та гідності кожної людини;
 - врахування інтересів, потреб та індивідуальних особливостей кожної людини;
 - благополуччя людини;
 - турбота про щастя людини;
 - надання людям рівних можливостей для розвитку;
 - самовдосконалення особистості;
 - високоморальні відносини між людьми.
2. Аналіз особливостей багатовікової трансформації гуманістичної тенденції розвитку суспільства дозволяє зробити висновок про її універсальність та актуальність на всіх історичних етапах стосовно утвердження загальнолюдських цінностей заради суспільного прогресу. Діалектика соціального розвитку переконує, що кожне суспільство має як гуманні, так і антигуманні риси. У різних історичних умовах переважає або один, або інший напрямок розвитку.
3. Соціально-економічні проблеми перехідного періоду становлення ринкових відносин в Україні 90-х років ХХ і початку ХХІ століття стимулювали домінування антигуманної тенденції. Суспільні відносини у нашій державі тривалий час базувались на засадах „пролетарського гуманізму” в період соціального стресу – так званого „соціалістичного будівництва”, в якому власне соціалізму було надто мало у порівнянні зі шведською моделлю.
4. Сучасні технології гуманізації окремих проявів суспільного життя в Україні передбачають відмову від авторитарних методів діяльності та об'єднують способи, прийоми та інструментарій, які сприяють відповідній морально-психологічній переорієнтації людини, формуванню почуття власної гідності та відповідальності, розкриттю здібностей та задоволенню потреб особистості, впровадженню ідей гуманізму у характер взаємовідносин людей.

На основі отриманих результатів актуальним видається подальше вивчення питання щодо процесів гуманізації масового спорту в Україні з метою створення сприятливих умов для задоволен-

ня конституційного права співгромадян на збереження здоров'я.

Література

- Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. – К.: Генеза, 2006. – 656 с.
- Андрушко В.Т., Зінко В.М., Огірко О.В. Сучасні проблеми гуманізації та виховання // 6-а міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція „Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління” (4–9 листопада 2005 р.): Матеріали конференції Українська асоціація „Жінки в науці та освіті”, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – С. 128 – 129.
- Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: Ліста-М, 2003. – 128 с.
- Балтремус К.А. Гуманізація виховного процесу в старших класах загальноосвітньої приватної школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2003. – 20 с.
- Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах України – США. – К.: Університетське видавництво “Пульсар”, 2002. – 214 с.
- Бітасв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи. – К.: ДАКККІМ, 2003. – 232 с.
- Брагіна Л.М. Італійський гуманізм. Етичні учення XIV–XV століть. – М.: Высшая школа, 1977. – 254 с.
- Вершинина Е.М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества: Концепция. – Х.: Регион-информ, 2004. – 430 с.
- Герасимова І.Г. Гуманізація професійної підготовки майбутніх менеджерів виробничої сфери: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 19 с.
- Гвишвили Г.В. Феномен гуманізму. – М., 2001. – 400 с.
- Головченко А.Ф. Гуманізація управлінської діяльності – одна зі складових нового управлінського мислення // Персонал. – 2000. – № 1(55). – С. 91–94.
- Горський В. С. Історія української філософії. – К.: Наукова думка, 1997. – 286 с.
- Губерський Л.В., Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
- Гуманізація і отчуждення людини: проблеми та перспективи / Под ред. А.В. Запорожченко, В.А. Кавалерова. – О.: Астропринт, 2005. – 120 с.
- Гуманізація процесу навчання в школі / АПН України; Інститут педагогіки / Під ред. С.П. Бондаря. – К., 2001. – 255 с.
- Гуманізм і духовність / Під ред. Й.М. Гаха. – Івано-Франківськ: ІМЕ, 2002. – 364 с.
- Дашутін Г.П. Гуманізація політичного процесу як мета і засіб модернізації України: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корещького. – К., 2002. – 16 с.
- Дашутін Г.П., Михальченко М.І. Український експеримент на терезах гуманізму. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 335 с.
- Додонов Р.О. Гуманізація етнічних відносин як фактор розвитку свободи: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.11 / Запорізький університет. – Запоріжжя, 1995. – 24 с.
- Зуєв В.М. Гуманізація як тенденція еволюції соціального знання (світоглядно-методологічний аналіз): Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 1993. – 29 с.
- Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї // Дзеркало тижня. – 2005. – № 31 (559). – С. 44.
- Кубальський О.Н. Гуманізація як одна з тенденцій розвитку науки в демократичному суспільстві: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 21 с.
- Кушнірюк В.М. Гуманізація міжособистісних стосунків як умова запобігання конфліктів у педагогічному процесі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 19 с.
- Литвинов В.Д. Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII століть): Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2003. – 29 с.
- Людина в сфері гуманістичного пізнання / За ред. Л.В. Губерського. – К.: Український центр духовної культури, 1998. – 406 с.
- Моложанова С.В. Гуманізм к новой системе ценностей. – Минск: Беларуская навука, 1998. – 143 с.
- Основы современной философии / Под ред. М.Н. Росенко. – СПб: Издательство “Лань”, 2001. – 384 с.
- Семенов М.А. Гуманізація навчально-виховного процесу в старших класах загальноосвітніх середніх шкіл в умовах інформаційних технологій: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганський державний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.
- Слободенюк Е.В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – Одеса, 2003. – 19 с.
- Сущенко А.В. Гуманізація педагогічного процесу в основній школі: теорія і практика. – Запоріжжя: Х-Принт, 2002. – 359 с.
- Попов М.В. Філософсько-педагогічні питання гуманізації та гуманітаризації підготовки лікарів // Філософські проблеми сучасного природознавства (випуск 79). Гуманізація науково-технічного прогресу / Під ред. Т.Д. Пікашевої. – К.: Либідь, 1992. – С. 29 – 41.
- Родигіна І.В. Гуманізація та гуманітаризація природничо-наукової освіти школярів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганський державний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2000. – 18 с.
- Туригін С.А. Гуманізм як принцип матеріалістического розуміння історії: Автореф. канд. філософ. наук: 09.00.01 / Владимирский государственный институт им. П.И. Лебедева-Полянского. – Иваново, 1990. – 15 с.
- Федорова Т.Д. Гуманізм як проблема філософії (в онто-метафізических і гносеологіческих контекстах). – Саратов: СЮИ МВД России, 2000. – 156 с.
- Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – 672 с.
- Фролов І.Т. О человеке и гуманизме: Работы разных лет. – М.: Политиздат, 1989. – 560 с.
- Холдичер В. Личность и гуманизм / Под общ. ред. А.Г. Мысливченко. – М.: Прогресс, 1981. – 174 с.
- Черенков М.М. Філософсько-історичне переосмислення європейського гуманізму: Автореф... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2003. – 17 с.
- Ярошенко В.М. Гуманізм як політична цінність / Український державний морський технічний університет імені Макарова. – Миколаїв: УДМТУ, 2000. – 44 с.

Надійшла до редакції 16.04.2007р.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМОВОЇ ВТОМИ УЧНІВ З РІЗНИМ РОЗВИТКОМ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ Заїкіна Г.Л., Калиниченко І.О. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

Анотація. У статті висвітлюється проблема розумової втоми школярів з різним рівнем розвитку пізнавальних процесів, що є наслідком надмірного інформаційного навантаження у сучасній школі. Отримані дані свідчать про високу психофізіологічну «ціну» ефективності на-